

Návrh výzkumu: co to je a proč jej píšeme?

Vypracování **návrhu výzkumu je prvním krokem k realizaci jakéhokoliv výzkumného projektu**. Setkají se s ním jak studenti plánující svůj bakalářský, magisterský nebo dizertační výzkum, tak akademičtí pracovníci, kteří se ucházejí o výzkumné granty. **Návrh výzkumu plní dvojí funkci. Pro samotné výzkumníky a výzkumnice je důležitým podkladem, který jim může pomoci systematizovat myšlenky týkající se výzkumného projektu a odhalit případné mezery a nedostatky.** Slouží tedy k tomu, aby si výzkumníci ověřili, že je jejich projekt skutečně promyšlený. **Ve vztahu k vnějšímu světu, který tvoří vedoucí magisterské nebo dizertační práce, kolegové nebo grantová komise, je naopak jeho hlavní rolí především obeznámit čtenáře s cílem a metodami plánovaného výzkumu. Projekt by měl také přesvědčit čtenáře o tom, že je výzkum důležitý a že jej lze provést přesně tak, jak autor či autorka projektu navrhuje, tedy že cíle výzkumu a metody jsou zvolené dobře.** Výzkumníci a výzkumnice tak při psaní návrhu výzkumu prokazují svoji znalost problematiky, schopnost jasně a srozumitelně formulovat výzkumný problém a dobře volit metody výzkumu a teorie, které pomohou jev vysvětlit. Neméně podstatná je pak jejich schopnost výzkum organizačně zvládnout a realizovat ve vymezeném čase. Psaní výzkumného návrhu je tak prvním velkým **testem kvality výzkumného projektu.**

Formální požadavky žánru aneb Jak má návrh výzkumu vypadat

Návrhy výzkumu se mohou výrazně lišit svojí formou a obsahem. To, jak bude návrh vypadat, závisí na pokročilosti výzkumníků, výzkumné oblasti, do které projekt patří, nebo také na zadání, na které autoři návrhu reagují. Od studentů doktorského stupně studia bude zpravidla požadován propracovanější návrh než od studentů magisterského stupně. Výzkumníci a výzkumnice, kteří se ucházejí o granty, obvykle pracují se standardizovanými a velice podrobnými formuláři, které používá např. agentura, od níž žádají finanční prostředky na provedení výzkumu. **Doporučujeme proto ujasnit si vždy na začátku s vedoucím kurzu, závěrečné práce nebo s kontaktní osobou formální a obsahové požadavky výzkumného návrhu a ověřit si, jestli pro návrh projektu neexistuje předepsaná šablona.** Výzkumné návrhy se obvykle pohybují v rozsahu pěti až deseti normostran, opět ale platí, že rozsah závisí na konkrétních požadavcích a míře podrobnosti návrhu. **Při psaní výzkumného návrhu se výzkumníci a výzkumnice plně řídí zásadami psaní odborného textu.** Především důsledně dodržují pravidla citování a používají odbornou terminologii. **Jelikož se návrh výzkumu skládá z více částí, je důležité, aby byly důsledně propojeny, aby na sebe navazovaly a aby se informace v textu zbytečně neopakovaly.**

Jak postupovat při psaní návrhu výzkumu?

Ujasnění si výzkumného projektu

Předtím, než se výzkumníci a výzkumnice pustí do psaní návrhu výzkumu, by si měli ujasnit jeho cíle a hlavní výzkumnou otázku. Potřebují mít také představu o tom, jak bude výzkum probíhat a jaký bude jeho výstup (například diplomová práce nebo publikace knihy), kolik času zabere a jaké finanční náklady s ním budou spojeny. Otázkou nákladů na výzkum se sice obvykle studující, kteří směřují k napsání bakalářské či magisterské práce, nezabývají, ale i v tomto případě je dobré zvážit případné výdaje, ať už by je představoval nákup literatury, pořízení diktafonu, tisk dotazníků nebo další pomůcky a služby, bez nichž se výzkum neobejde. Při ujasňování výzkumného projektu mohou být nápomocné následující otázky:

1. Co má být cílem výzkumného projektu? Jaká je jeho hlavní výzkumná otázka? Na co bude výzkum reagovat (na akademické diskuze o určitém tématu nebo je cílem výzkumu vyplnit mezery v dosavadním bádání)?

Příklad: Cílem výzkumu je porozumět, jakým způsobem vzdělávání dětí ve skupinách v rámci školního vyučování přispívá k lepšímu zapojení dětí z menšinového prostředí do výuky. Hlavní výzkumná otázka je: **Jaké dopady má zavedení skupinové výuky v hodinách na participaci dětí z menšinového prostředí v procesu učení?** Výzkumné závěry mají přispět k debatám o vzdělávání dětí z menšinového prostředí, které probíhají především v rámci sociologie vzdělávání, ale také v rámci studií zabývajících se otázkami sociální inkluze menšin.

2. Proč je navrhovaný výzkum důležitý? V čem spočívá jeho přínos? Byly již realizovány podobné výzkumy? Pokud ano, v čem je navrhovaný výzkum výjimečný? Bude důležitý pro ostatní vědce? Bude užitečný pro nějaké instituce, například úřady či veřejnou správu obecně? Nebo pro někoho dalšího?

Příklad: V českém kontextu dosud neexistují výzkumy, které by se zabývaly dopady skupinového učení na zapojení dětí z menšinového prostředí do učebního procesu. Podobné výzkumy ale byly realizovány například v Maďarsku a v Brazílii. Jejich závěry ukazují, že skupinové učení může výrazně přispět nejen k aktivitě a lepšímu zapojení dětí z menšinového prostředí do výuky, ale také k zapojení a k lepšímu porozumění učební látce u všech dětí ve třídě. V případě, že výzkum dospěje k podobným výsledkům u českých škol, poslouží jako jeden z podkladů pro připravovanou reformu. Poslouží také učitelům a učitelkám na základních školách, pokud na jeho základě vznikne nová metodika pro výuku.

3. Jaké metody výzkumu budou použity? Dokážou tyto metody poskytnout taková data, aby bylo možné zodpovědět výzkumné otázky? Jaké jsou limity zvolených metod výzkumu neboli co se z výzkumu pomocí těchto metod nedozvíme?

Příklad: Výzkum bude realizován za pomoci etnografie školní třídy ve dvou vybraných základních školách, které využívají skupinové vyučování alespoň jednou denně. Do výzkumu budou zařazeny školní hodiny, ve kterých výuka probíhá ve skupinách, ale také hodiny, ve kterých výuka probíhá frontálně. Během pozorování bude kladen důraz na aktivní zapojení žáků do výuky (hlášení se o slovo, vypracování úkolů, vysvětlování látky spolužákům atd.). Data z pozorování obou typů výuky budou následně srovnávána. Etnografické pozorování žáků během vyučování bude doplněno o fokusové skupiny s žáky a s jejich rodiči. Také budou provedeny hloubkové rozhovory s učiteli, s ředitelkou školy a se školní psycholožkou. Omezením zvolených metod je, že nedokáží zachytit situaci před zavedením skupinové výuky ve škole a po jejím zavedení. Pro srovnání proto musí postačit porovnání frontálních hodin a hodin skupinové výuky.

4. Jedná se o výzkumně citlivé téma nebo prostředí? Jakým způsobem zajistí výzkumníci, že nedojde ke zneužití osobních údajů a poskytovaných informací? Bude

respondentům nebo komunikačním partnerům garantována anonymita? Jakým způsobem bude zajištěno jejich seznámení s výzkumem a informovaný souhlas? Přináší výzkum eticky problematické momenty?

Příklad: Jelikož výzkum bude probíhat ve školní třídě s nezletilými dětmi, před začátkem výzkumu bude třeba získat informovaný souhlas s účastí dětí na výzkumu od jejich zákonných zástupců. Informovaný souhlas je nutné získat také od ředitele školy, vyučujících a jiných osob, které se ve zkoumané situaci objeví. V neposlední řadě je nutné získat souhlas samotných dětí. Děti jsou sice pro účely poskytnutí informovaného souhlasu zastoupeny rodiči, ale jejich seznámení s výzkumem, a to jazykem, který je pro ně přístupný, a jejich ochota účastnit se jej, jsou neméně důležité. Pro ochranu účastníků výzkumu budou následně všechna jména anonymizována. Získaná data budou uchována na bezpečných úložištích a přístupna pouze členům a členkám výzkumného týmu. V případě, že by se v průběhu výzkumu objevily problematické situace, které by mohly ohrozit psychické zdraví dětí, zavazují se výzkumníci postupovat ve smyslu nejlepšího zájmu dítěte.

5. Jaké vědomosti a dovednosti výzkumníků budou nutné pro úspěšné zvládnutí projektu? Disponují navrhovatelé těmito dovednostmi? Jaké materiální vybavení budou potřebovat? Jaké budou finanční náklady na realizaci výzkumu?

Příklad: Realizace výzkumu vyžaduje zkušenosti s etnografickým pozorováním, které navrhovatelka nabyla v rámci kurzu „Etnografie a rozumějící rozhovor“ absolvovaném během studia sociologie. S realizací fokusových skupin však zatím zkušenosti nemá. Proto se výzkumu bude účastnit také Mgr. Ivan Novák, který má se sběrem dat pomocí fokusových skupin potřebné zkušenosti (viz životopis v příloze). Rozhovory budou nahrávány na diktafon, který navrhovatelka vlastní. Výzkum bude realizován v rámci magisterské práce a nevyžaduje dodatečné financování. Jelikož se však školy nacházejí v různých regionech České republiky a v průběhu výzkumu budou opakovaně navštěvovány, navrhovatelka požádá o fakultní stipendium, které jí umožní pokrýt cestovní náklady.

✂ TIP: Nebojte se při přípravě návrhu výzkumu obrátit na vedoucího kurzu, školitele nebo na spolužáky či kolegy. Mohou vám poskytnout cennou zpětnou vazbu především o srozumitelnosti výzkumné otázky. Také vám mohou pomoci najít vhodnou literaturu nebo vás upozornit na to, že váš výzkumný projekt nelze provést ve vymezeném čase nebo že potřebujete více dovedností nebo vědomostí, abyste projekt zvládli. Se špatným odhadem času potřebného k dosažení výsledků výzkumu má zkušenost ne jeden začínající výzkumník či výzkumnice.

Psaní návrhu výzkumu

Pokud není v zadání uvedeno jinak, návrh výzkumu má zpravidla tyto části: úvod, přehled literatury, formulace výzkumného problému, metody výzkumu, etika výzkumu, časový harmonogram a bibliografie. Teď se budeme podrobněji věnovat jednotlivým částem.

1. Úvod návrhu výzkumu

V úvodu musí být jasně a srozumitelně formulováno výzkumné téma a také zde musí být vysvětlena jeho důležitost pro vědeckou komunitu. Jakým způsobem může navrhovaný výzkum přispět k vědě v dané oblasti? Má výzkum ambici zaplnit mezery v dosavadních poznacích? Je jeho cílem zkoumat sociální jev, který dosud nikdo nezkoumal? Nebo tento jev již někdo zkoumal, ale opomenul něco důležitého (například zkoumal školní třídu, ale nemluvil s rodiči a učiteli)? Pro koho bude výzkum užitečný? V případě výzkumů s přesahem do praxe zde mohou být uvedeny instituce, navrhovatelé veřejných politik nebo jiní aktéři, kteří se s tématem setkávají mimo akademickou sféru. Pro přečtení úvodu musí být čtenáři jasné, jakým tématem se návrh výzkumu zabývá a co bude jeho výsledkem.

✂ TIP: Pokuste se představit vaše výzkumné téma kamarádům, rodičům nebo babičce. Pokud je výzkumné téma dobře zformulováno, měl by ho být schopen pochopit i laik pohybující se mimo profesní pole sociologie. Tento trénink vám může pomoci formulovat výzkumný problém stručně a přehledně.

2. Přehled literatury

V této části prokazují navrhovatelé svoji obeznámenost s výzkumy, které byly ve vztahu k dané problematice již realizovány. Vrátime-li se k příkladu výzkumu skupinového učení, důležitou součástí přehledu literatury budou závěry výzkumů o skupinovém učení, které byly realizovány v Maďarsku a v Brazílii. Do přehledu literatury tohoto výzkumného návrhu by určitě patřily také studie mapující přístup ke vzdělávání dětí z menšinového prostředí v České republice nebo studie z oblasti sociologie vzdělávání, které na teoretické úrovni vysvětlují, proč v některých případech děti z menšinového prostředí dosahují ve školním prostředí horších, nebo naopak lepších výsledků než jejich spolužáci patřící k etnické majoritě. Napsat kvalitní přehled literatury je relativně náročný úkol i pro zkušené výzkumníky. Pro více informací a návodů doporučujeme prostudovat heslo psaní přehledů literatury. Ve všeobecnosti však platí, že cílem přehledu literatury je nejenom shrnout závěry doposud realizovaných výzkumů, ale také se k nim kriticky vyjádřit, například vysvětlit, co bylo ve výzkumu dosud opomíjeno, a nastínit, v čem je překládaný návrh výzkumu inovativní neboli v čem se navrhovaný výzkum liší od předchozích studií.

✂ TIP: Při rešerši literatury je důležité určit si 4–8 klíčových slov. Ta je pak možné v různých kombinacích zadat do vyhledávače akademických publikací Google Scholar, JSTOR či EBSCO nebo také do vyhledávání v katalozích univerzitních knihoven. Literaturu mohou doporučit také vyučující kurzů nebo vedoucí vaší závěrečné práce.

3. Vytyčení výzkumného problému

Po představení výzkumného problému v úvodu návrhu a shrnutí relevantní literatury nastal čas detailněji popsat hlavní výzkumnou otázku, představit případné vedlejší výzkumné otázky a také definovat klíčové koncepty, se kterými se ve výzkumu pracuje. V případě, že se jedná o návrh kvantitativního výzkumu, budou v této části přestaveny i výzkumné hypotézy. Ve vztahu k našemu příkladu o vzdělávání dětí formou skupinového učení tak kromě samotné výzkumné otázky, která zní: „Jaké dopady má zavedení skupinové výuky na školních hodinách na participaci dětí z menšinového prostředí v procesu učení?“, můžeme představit i vedlejší výzkumné otázky. Například: „Jakým způsobem reagují na skupinové učení děti z etnické majority? Jaké zkušenosti se skupinovým učením mají učitelé? Jak hodnotí zavedení skupinové výuky rodiče?“

Důležitým krokem pak bude vymezení toho, co přesně v kontextu výzkumu budeme chápat pod pojmem skupinové učení, frontální výuka, děti z menšinového prostředí či aktivní participace na školních hodinách. Přehled literatury používáme obvykle k definování konceptů, které budeme v navrhovaném výzkumu používat.

✂ TIP: Dobře formulovaná výzkumná otázka je základem úspěchu každého výzkumného projektu. Výzkumné otázky by neměly být formulovány tak, aby na ně bylo možné odpovědět „ano“, nebo „ne“. Dobře formulovaná výzkumná otázka se neptá, zda mezi dvěma proměnnými existuje (nebo neexistuje) vztah, ale spíše se ptá, jaký tento vztah je a jakým způsobem se proměnné navzájem ovlivňují.

4. Metody výzkumu

V další části návrhu výzkumu představí navrhovatelé plánované metody sběru dat a způsob jejich analýzy. Z metodologické části by tak mělo být zřejmé, zda se jedná o kvantitativní, kvalitativní nebo integrovaný výzkum, jakým způsobem budou data sbírána (např. dotazníkovým šetřením, etnografickým pozorováním, analýzou dokumentů atd.). Také musí být jasně řečeno, jak budou data analyzována, tedy jak s nimi výzkumník bude pracovat, aby se dostal k odpovědím (např. diskurzivní analýza, statistická analýza vysvětlená v jednotlivých krocích, kvantitativní obsahová analýza atd.). Pokud budou výzkumníci používat nějaké programy určené k analýze dat (SPSS, Atlas.ti), uvedou tuto informaci právě v této části návrhu výzkumu.

✂ TIP: V případě, že víte o výzkumech, které byly ve vztahu ke stejnému nebo podobnému tématu již realizovány, podívejte se, jakou metodologii zde výzkumníci použili. Při přípravě závěrečné práce může být také zajímavé prohlédnout tematicky spřízněné bakalářské, magisterské či doktorské práce, které již na katedře byly obhájeny.

5. Etika výzkumu

Přestože jsou některá výzkumná témata a prostředí ze své podstaty citlivější než jiná (srov. např. etnografický výzkum s nezletilými dětmi ve školní třídě a dotazníkové šetření o environmetálních hodnotách prováděné online), reflexe eticky problematických momentů by neměla chybět v žádném návrhu výzkumu. Cílem je ozřejmit, jakým způsobem bude zabezpečena základní ochrana lidí ve výzkumném prostředí (poskytnutí dostatečných informací o výzkumu, zajištění informovaného souhlasu, ochrana osobních údajů apod.), ale také předvídat potenciálně eticky problematické momenty a navrhnout jejich preventivní řešení (např. jak se zachovat, pokud při výzkumu o inkluzi ve školní třídě dojde k odhalení diskriminace a šikany žáka ze strany učitele?).

✂ TIP: Jelikož různá výzkumná témata, ale i jednotlivé výzkumné přístupy přinášejí odlišná etická rizika, je možné při psaní této části návrhu výzkumu doporučit nejenom čtení všeobecné literatury zabývající se etikou výzkumu, ale i starších tematicky a metodologicky podobných výzkumů. Pokuste se je najít a podívejte se především na části zabývající se etikou: s jakými eticky problematickými momenty se výzkumníci setkali a jak se s nimi vypořádali?

6. Časový harmonogram

Smyslem časového harmonogramu je prokázat, že je výzkum v daném období (např. počet semestrů určených k zpracování bakalářské práce, doba trvání výzkumného grantu atd.) proveditelný. Navrhovatelé si rozvrhnou čas tak, aby měli dostatek prostoru na úvodní studium literatury, sběr dat, jejich analýzu a na samotný proces psaní textu.

7. Bibliografie

Bibliografie přináší seznam literatury, ke které návrh výzkumu odkazuje.

✂ TIP: Předtím, než návrh výzkumu zašlete svému školiteli nebo školitelce, případně do agentury udělující výzkumné granty, poproste alespoň dva další lidi, aby si text přečetli. Požádejte je o zpětnou vazbu, zjistěte, zda je návrh srozumitelný a zda na sebe jednotlivé části dobře navazují.

Čeho se při psaní návrhu výzkumu vyvarovat

- Dlouhého a rozvláčeného návrhu výzkumu – cílem je představit zamýšlený výzkum stručně a výstižně, ne zacházet do podrobností nebo oblastí, které nejsou ve vztahu ke zkoumanému problému důležité.
- Opakujících se informací – návrh výzkumu má jasnou strukturu a jednotlivé části sdělují různé informace, a je proto důležité, aby se sdělení v návrhu výzkumu zbytečně neopakovala.
- Neschopnosti vztáhnout navrhovaný výzkum k dosud realizovaným studiím – neznalost relevantní literatury a předchozích výzkumů bývá obvykle považována za vážný nedostatek výzkumného návrhu.

Zdroje a užitečné odkazy

Při přípravě tohoto materiálu byly využity následující zdroje:

Harris, A., A. Tyner-Mullings. 2013. *Writing for Emerging Sociologists*. Los Angeles: SAGE.

Macgilchrist, F. 2014. *Academic writing*. Paderborn: Ferdinand Schöningh.